

УДК 502.2(07):37
DOI 10.32999/ksu2413-1865/2019-88-7

УРОКИ СЕРЕД ПРИРОДИ В РАМКАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Колток Леся Богданівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
lesia.koltok@ukr.net
orcid.org/0000-0001-7560-4296

Стахів Лілія Григорівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
liliastahiv@ukr.net

У статті проведено аналіз і теоретичне узагальнення педагогічної спадщини В. Сухомлинського, з'ясовано актуальність природничої освіти для розвитку і виховання дитини, визначено, що уроки серед природи є ефективним способом для формування природознавчих компетентностей молодших школярів.

Доведено, що на сучасному етапі становлення Нової української школи природознавча освіта є на часі. Вона займає провідну позицію в освітньому процесі початкової школи, є основою формування екологічного світогляду школярів. З цією метою вивчення природознавства має бути цікавим, захоплюючим, максимально наближеним до життя, з безпосередніми контактами з природними матеріалами та самою природою.

Аналіз педагогічних джерел дозволяє стверджувати, що вплив природи на організм дитини має і оздоровчий ефект, оскільки природне оточення заспокоює, знімає дратівливість та стреси, стимулює приплив сил, покращує як емоційний, так і фізичний стан дитини.

Милування природою є досить складним процесом. Це не просто спостереження за її об'єктами і явищами, фіксація змін у навколишньому середовищі та пояснення причинно-наслідкових зв'язків. Захоплення красою означає зробити її предметом особливої уваги, духовно з'єднатися з нею. Захоплення обов'язково передбачає момент вдячності. Але найважливішим є те, що в цій оцінці домінують естетичні параметри.

Технологія проведення уроків серед природи відрізняється від звичайного уроку або екскурсії і вимагає від вчителя високої педагогічної культури, тому, що на цьому уроці діти отримують не стільки навчальну, скільки емоційно-чуттєву та художньо-образну інформацію про природу, що забезпечує належний рівень розуміння естетичної значущості середовища.

Педагогічна спадщина В. Сухомлинського містить цінні теоретичні та практичні положення, які повинні використовуватися в процесі навчання та виховання молодших школярів. У контексті реформування сучасної освіти необхідно виконувати ідеї видатного педагога. Сьогодні, перед українською школою стоїть завдання перетворення освіти на цікавий, захоплюючий процес пізнання дитини навколишнього світу.

Ключові слова: природознавство, уроки серед природи, милування природою, спостереження за природою, молодший шкільний вік.

LESSONS OF THE VISION OF MIDDLE NATURE AT THE PEDAGOGIC SCHEDULE V. O. SUKHOMLYNSKY

Koltok Lesia Bogdanovna,
Ph.D. in Education,

Associate Professor of pedagogy and methods of primary education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

lesia_koltok@ukr.net
orcid.org/0000-0001-7560-4296

Staihiv Lilia Grigorevna,
Ph.D. in Education,

Associate Professor of pedagogy and methods of primary education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

liliastahiv@ukr.net

In the article the analysis and theoretical generalization of the pedagogical heritage of V. Sukhomlynsky are carried out, the actuality of natural science education for the development and upbringing of the child is elucidated, it is determined that the lessons in nature are an effective way for the formation of natural qualities in junior pupils.

Today is the time to find more accurate psychological effects on the spiritual world of the child, namely the knowledge of the world through direct communication between the child and nature. The admiration of nature is rather complicated process. It is not just observing its objects and the phenomenon or fixing changes in the environment and their explanation in terms of causal relationships. The admiration of beauty means to make her as a subject of special attention, spiritually connect with it. The admiration necessarily provides for a moment of appreciation. But the most important is that aesthetic parameters are dominated in this assessment.

The technology of conducting lessons of admiration of nature is more different from the regular school lesson or excursion and requires from teacher the high pedagogical culture, because during this lesson children receive not so much nominative as emotionally-sensual and artistically-shaped information about nature, which provides proper level of comprehension of aesthetic significance of environment.

The analysis of pedagogical sources suggests that the influence of nature on the child's body also has a health effect, since the natural environment is calming, removes irritability and stress, stimulates the influx of forces, improves both the emotional and physical condition of the child. As evidence of scientific and pedagogical and psychological and methodical literature, children of junior school age, who are often in the natural environment, are less ill, they are energetic and cheerful, they have more developed aesthetic sensations and tastes.

Pedagogical heritage V. Sukhomlynsky contains valuable theoretical and practical provisions that should be used in the process of education and upbringing of junior pupils. In the context of reforming modern education, it is imperative to serve the ideas of an outstanding teacher. Today, in front of the Ukrainian school and teacher, an important issue is the transformation of education into an interesting, fascinating process of knowing the child of the world around us.

Key words: *natural science education, lessons of thinking, lessons in nature, admiration of nature, observation of nature, junior school age, techniques of thinking organization.*

Природа здатна створити стан духовної готовності дитини до сприймання того, що потрібно вкласти в її розум, зробити здобутком її думки
В. СУХОМЛИНСЬКИЙ

Постановка проблеми. Сучасна українська школа перебуває у стані реформ та оновлення. Основними завданнями Нової української школи є підвищення якості навчання учнів, підготовка їх до практичної роботи, розвиток компетентнісного підходу до вивчення навчальних дисциплін. Упровадження нового Державного стандарту для початкової освіти сприяє підвищенню теоретичного рівня знань учнів, розвитку

їхніх інтелектуальних навичок та підготовці дослідницьких умінь.

Однак, як показують результати наукових досліджень, якість знань учнів ще невисока. Зокрема, дітям важко пояснити процеси й явища, що відбуваються в природі, виявити взаємозв'язки між ними. На жаль, не всі учні можуть застосувати свої знання та навички на практиці, це можна зробити на уроках природознавства.

На сучасному етапі становлення Нової української школи природознавча освіта є на часі. Вона посідає провідне місце в освітньому процесі початкової школи, є основою формування екологічного світогляду школярів та природознавчих компетентностей.

Вивчення природознавства має бути цікавим, захоплюючим, максимально наближеним до життя, з безпосереднім зв'язком із природними матеріалами і природою. Тому перед учителем стоїть завдання: постійно працювати над удосконаленням методології проведення уроків природознавства й урізноманітнювати шляхи організації навчання.

Сьогодні настав час пошуку більш точних психологічних впливів на духовний світ дитини, а саме пізнання світу через безпосереднє спілкування дитини із природою.

Вплив природи на організм дитини також позначається здоров'ї. Природне середовище заспокоює, усуває роздратування і стрес, покращує емоційний і фізичний стан дитини. Діти, які часто перебувають у природній обстановці, менше хворіють, енергійні та веселі. У таких дітей більше розвинені естетичні почуття та смаки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Неоціненний внесок у розвиток природничої освіти, зокрема щодо навчання в природному оточенні, зробив відомий український педагог В. Сухомлинський. Питання підвищення якості природознавчої освіти в початковій школі висвітлено в наукових роботах вітчизняних та закордонних учених, зокрема: Т. Байбари, Л. Бондар, О. Лінник, І. Малишевської, Л. Нарочної, Л. Стахів, Г. Сухорукової.

Проте нині науковці ще мало приділяють уваги позитивному впливові природи на розвиток особистості учня і ролі в цьому процесі екологічної освіти. Необхідно переосмислити зміст освітньої роботи школи, упроваджувати нові технології навчання, які передбачають позитивний вплив природи загалом та її окремих об'єктів на психофізіологічний стан молодших школярів, сприяти розвитку життєдіяльності дітей (Малишевська, 2011: 7)

Мета статті – теоретично обґрунтувати педагогічні умови та технологію проведення «уроків серед природи» під час вивчення природознавства в початковій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним завданням науки на сучасному етапі є формування розвиненої, активної особистості, здатної навчатися протягом усього життя, застосовувати знання в певних життєвих ситуаціях. Учень сучасної школи повинен мати певні якості, зокрема:

- самостійно набувати необхідних знань, застосовувати їх на практиці;
- правильно обробляти інформацію;
- бути комунікабельним;
- працювати самостійно, розвиваючи власний інтелект, свій культурний і моральний рівень.

Водночас сучасне суспільство, досягнувши високого технологічного рівня розвитку, нехтує законами природи, змінюючи акценти і визначаючи напрями взаємодії із природою, що досить часто призводить до негативних невідворотних наслідків. Екологічна криза є наслідком недбалого ставлення людини до природи, її переконаності у власній могутності (Грошовенко, 2007: 183).

Провідною метою екологічної освіти нині є не лише усвідомлення новітніх науково-екологічних розробок і досягнень, а необхідність формування нового екологічного мислення, яке зможе здійснити синтез наукових знань та естетичного ставлення до навколишнього середовища, необхідність «навчити жити» сучасну громадськість у реаліях сьогодення.

Ми погоджуємося з думкою І. Малишевської стосовно того, що жива природа здавна визнавалася в педагогіці одним із важливих чинників освіти й виховання молодших школярів. Спілкуючись із нею, вивчаючи її об'єкти і явища, діти молодшого шкільного віку поступово усвідомлюють світ, де живуть: відкривають чудову розмаїтість рослинного і тваринного світу, усвідомлюють роль природи в житті людини, цінність її пізнання, відчувають морально-естетичні почуття й переживання. Саме цей період у житті дітей сприятливий для усвідомлення себе невід'ємною складовою частиною природи, своєї ролі в її збереженні й цілісності. Тому велике значення в освітньому процесі початкової школи має екологічна освіта, засобами якої можна формувати позитивне ставлення учнів до природи, корегувати психічне і фізичне здоров'я школярів (Малишевська, 2011: 7).

Сьогодні багато шкіл в Україні творчо використовують досвід великого педагога В. Сухомлинського, його ідеї естетичних комплексів, які полягають в інтеграції виховних впливів природи, мистецтва, художньо-творчої діяльності на розвиток дітей. З одного боку, це означає, що безпосереднє спостереження дітьми явищ природи допомагає глибше відчувати й зрозуміти красу творів мистецтва: поезії, художньої прози, музики, живопису, графіки, а із другого – сприймання творів мистецтва допомагає дітям краще побачити красу живої природи, поглибити естетичні

почуття й переживання від милування нею. Діти складають цікаві казки, оповідання, розповіді, вірші, пісні, музику, драматизують літературні твори, малюють, фантазують, творять, а значить – розвиваються інтелектуально, морально, фізично, естетично, духовно.

В. Сухомлинський підкреслював, що «природа стає могутнім джерелом виховання лише тоді, коли людина пізнає її, проникає думкою в причинно-наслідкові зв'язки».

Могутнім засобом екологічного виховання є краса довкілля, яку учні сприймають безпосередньо. Для поглиблення естетичного сприймання природи впроваджується детальне вивчення особливостей кожної пори року. Через безпосереднє усвідомлення колористичної гами певного сезону (весна, літо, осінь, зима) з'ясовується неповторність і циклічність природних явищ, одночасно встановлюється функціональний зв'язок між ними.

Сьогодні серед науковців, учителів-дидактів поширюється зацікавленість практичними знахідками спадщини В. Сухомлинського, щоби перечитувати твори видатного педагога, «приміряти» його ідеї до сучасності, творчо розробляти їх.

Тому використання педагогічної спадщини В. Сухомлинського, його спостережень за впливом краси природи на всебічний розвиток школярів має велике значення в освітньому процесі.

Уроки природознавства – це вивчення природи, а природа, за В. Сухомлинським, – це колиска дитячої думки, джерело знання. Природознавство – шкільний предмет, який охоплює своїм змістом усі настанови В. Сухомлинського.

Ми погоджуємося з думкою науковців про те, що ця скарбниця, залишена нам видатним педагогом, письменником, просто прекрасною людиною (за спогадами сучасників), має повною мірою використовуватися вчителями початкових класів. Уроки позакласного читання, рідної мови, природознавства, виховні заходи дають можливість учителю торкнутися літературної спадщини В. Сухомлинського з метою виховання естетичних почуттів, а через них – і розвитку екологічної свідомості учнів. Це спонукатиме вихованців до практичних дій зі збереження рідної природи.

Діти в природному оточенні не тільки виховуються естетично і розвивають загальні навички. Природа знімає стрес, викликає сплеск сили, підйом настрою. Діти, які часто перебувають у природному оточенні, відрізняються від тих, хто позбавлений живого спілкування із природою:

вони менше хворіють, не залишаються байдужими до живопису, до описів у літературі. Ігри в природі і різні ситуації вибору стимулюють розумову діяльність дітей, активізують розвиток.

Багато шкіл в Україні творчо використовують досвід великого педагога В. Сухомлинського, його ідеї естетичних комплексів, які полягають в інтеграції виховних впливів природи, мистецтва, художньої творчості на розвиток дітей. Естетичні комплекси допомагають наочно продемонструвати дітям особливості процесу художньої творчості, показати, які глибокі естетичні почуття й переживання, викликані сприйманням краси світу, пробуджують творчу струну в душі митців і виливаються в музику, поезію, малярство тощо. Подальшого дослідження потребує питання виокремлення дидактичних умов організації та проведення «уроку серед природи» на засадах ідей В. Сухомлинського (Стахів, 2006:6).

Варто зауважити, що під час підготовки до «уроку серед природи» вчитель детально розглядає його основні етапи: формулює тему, визначає освітню, виховну та розвиваючу мету, відображає зміст уроку, послідовність застосування методів та методичних прийомів, форми і зміст самостійної роботи учнів, способів управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів, підсумку заняття, домашнє завдання. Під час підготовки і проведення уроку є ланцюжок взаємозв'язків: тема → мета → зміст → форма → методи → прийоми → результат уроку.

Як стверджують сучасні науковці, «уроки серед природи» бажано проводити не більше одного разу на місяць. Тривалість таких уроків повинна враховувати вікові можливості дитячого сприймання (1–2 класи – 15–20 хв.; 3–4 класи – 25–30 хв.). Ми однак стійні в тому, що не можна перетворювати милування на обов'язкову повинність. Із цією метою потрібно організувати цей процес якомога тонше – непомітно пов'язати, наприклад, зі своєрідним станом природи: листопад, перший сніг, ожеледиця, відлига, іній, льодохід, перші струмочки, повінь, райдуга й ін.

Нестандартність таких уроків потребує від учителя ретельної підготовки. Першочерговим завданням повинно стати попереднє осмислення педагогом естетичного потенціалу природи, споглядання якої планується. Потрібно своєчасно знайти відповіді на такі запитання:

- Що саме в природі певного сезону є носієм естетичної інформації?
- Що зумовлює естетичну виразність і своєрідність конкретної пори року?

– Який комплекс чуттєвих ознак можна вважати «естетичним змістом», наприклад, осені чи весни?

До організації та проведення «уроків серед природи» сучасні науковці висувають низку таких *вимог*:

1. Головним напрямом такого уроку має стати постійне звертання не тільки до інтелектуальної, але й до емоційно-сенсорної сфери дитини.

2. Процес захоплення, його якість і інтенсивність значною мірою залежать від культури чуттєвого сприйняття. Необхідно піклуватися про своєчасну активацію сенсорних аналізаторів школярів, забезпечуючи адекватну гостроту зору, слуху, тонкої диференціації запахів, сприйняття кольорів.

3. Естетичне сприйняття природи не обмежується її сенсорним пізнанням. Рекомендується піднімати сприйняття дитини до відповідного рівня емоційного образу й організовувати оцінну діяльність учнів. Цьому сприятиме виразність слів вчителя, виразність реакцій пантоміми, а також успішний відбір і належне використання творчих активізаторів (пейзажна лірика, загадки, казки, пісні тощо).

4. У процесі встановлення безпосереднього контакту із природою необхідно мати на увазі, що молодші школярі, через свої вікові особливості, ще не можуть споглядати її в повному розумінні цього слова. Психологи стверджують, що дитина 6–10 років насамперед відчуває природу в русі, у конкретних діях.

Отже, потрібно забезпечити необхідний діапазон видів діяльності та достатній рівень рухливості школярів у природі, пропонуючи їм різноманітні завдання оцінного та творчого характеру (музичні та пластичні імпровізації, словотворчість, робота із природним матеріалом), а також цікаві форми емоційно-естетичного пізнання навколишнього світу (ігри, змагання, конкурси тощо).

Сучасні науковці пропонують *етапи підготовки вчителя* до «уроку серед природи» на прикладі декількох варіантів моделювання естетичного сприймання осінньої природи.

По-перше, на їхню думку, необхідно осмислити «естетичний зміст» цієї своєрідної пори року, адже осінь відзначається неабиякою красою і виразністю. Провідною естетичною ознакою осінньої пори можна вважати її пишнотбарвність. Відбувається справжній карнавал кольорів у природі. Осінь гордо виблискує різноманітністю барв, що надає їй урочистого звучання.

Природа святкує зрілість, і це свято вражає розкішшю та пишністю. Осінь наче

всміхається на прощання й охоче дарує свою красу, своє багатство. Дещо сумно звучить музика листопаду. Осінь сповнена неквапливих граціозних рухів, журливих звуків. Усе готується до сну. Природа поринає у спокій, наче серпанок. Задумлива, замріяна осінь іде по землі, уособлюючи стиглість, родючість, щедрість у найбільш повнокровних їх проявах.

По-друге, на основі попереднього аналізу потрібно розробити якомога детальніший «ланцюжок» питань оцінного характеру, творчих завдань, а також дібрати допоміжний художній матеріал (Бондар, 2005: 12–15).

Висновки із проведеного дослідження. Основна мета уроків серед природи – навчити дітей думати. «Тоді школа буде покликана бути Школою радості для дітей, Школою творчості для вчителів та Школою спокою для батьків, родин і суспільства» (Сухмлинський, 1977). Мета природничо-наукової освіти в сучасній школі полягає у формуванні в учнів засобами навчальних предметів системи природничих знань та спроможності використовувати ці знання в соціалізації та творчій самореалізації особистості, створення уявлення про природничо-наукову картину світу, формування екологічного мислення й поведінки учня, виховання громадянина демократичного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антоненко М. Гуманізм педагогічних нововведень В.О. Сухомлинського. *Початкова школа*. 1997. № 9. С. 35–38.
2. Бондар Л. Уроки мислення серед природи у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського. *Початкова школа*. 2005. № 9. С. 12–15.
3. Грошовенко О. Формування у молодших школярів дбайливого ставлення до природи у позаурочній виховній роботі : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Вінниця, 2007. 246 с.
4. Замашкіна О. Ідеї розвивального навчання молодших школярів у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського. *Початкова школа*. 2001. № 10. С. 74–78.
5. Малишевська І. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до використання природотерапії у роботі з учнями початкової школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2011. 254 с.
6. Стахів Л. «Уроки серед природи» у світлі ідей педагога гуманіста В.О. Сухомлинського. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2014. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2012_41_19 (дата звернення: 20.01.2019).
7. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори*: у 5 т. / В. Сухомлинський. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3. 282 с.
8. Сухомлинський В. Сто порад учителю. *Вибрані твори*: у 5 т. / В. Сухомлинський. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 2. 530 с.

9. Сухорукова Г. Уроки мислення серед природи (естетичні комплекси за В.О. Сухомлинським). *Дошкільне виховання*. 2003. № 9. С. 7–9.

REFERENCES:

1. Antonecz M. (1997). Gumanizm pedagogichnykh novovveden V.O. Suxomlynskogo [Humanism of pedagogical innovations V. Sukhomlynsky]. *Pochatkova shkola* [in Ukrainian].

2. Bondar L. (2005). Uroky myslennya sered pryrody u pedagogichnij spadshhyni V.O. Suxomlynskogo [The lessons of thinking among nature in the pedagogical heritage of V. Sukhomlynsky]. *Pochatkova shkola* [in Ukrainian].

3. Groshovenko O. (2007.) Formuvannya u molodshyx shkolyariv dbajlyvogo stavlennya do pryrody u pozaurochnij vohovnij roboti : dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.07. [Formation of a careful attitude toward nature by younger students in extra-curricular educational work]. Vinnytsya. [in Ukrainian].

4. Zamashkina O. (2001). Ideyi rozvyvalnogo navchannya molodshyx shkolyariv u pedagogichnij spadshhyni V.O. Suxomlynskogo [Ideas of the developmental education of junior pupils in the pedagogical heritage V. Sukhomlynsky]. *Pochatkova shkola* [in Ukrainian].

5. Malyshevska I. (2011). Pidgotovka majbutnogo vchytelya pochatkovykh klasiv do vykorystannya pryrodoterapiyi u roboti z uchnyamy pochatkovoyi shkoly : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 [Preparation of a future primary school teacher to use nature therapy in work with elementary school students]. Kyiv. [in Ukrainian].

6. Staxiv L. (2014). «Uroky sered pryrody» u svitliday pedagogoga gumanista V.O. Suxomlynskogo ["Lessons in nature" in the light of the teacher of humanist V.O. Sukhomlynsky]. *Psychologo-pedagogichni problemy silskoyi shkoly*. [in Ukrainian].

7. Suxomlynskyj V. (1977). Serce viddyay dityam. Vybrani tvory [I give my heart to the children] [One hundred advice to the teacher.]. Kyiv: Radyanska shkola. [in Ukrainian].

8. Suxomlynskyj V. (1976). Sto porad uchytelvi. Vybrani tvory: u 5 t. / V. Suxomlynskyj [One hundred advice to the teacher]. Kyiv : Radyanska shkola. [in Ukrainian].

9. Suxorukova G. (2003). Uroky myslennya sered pryrody (estetychni komplekxy za V.O. Suxomlynskym) [Lessons of thinking among nature (aesthetic complexes by V.O. Sukhomlynsky)]. *Doshkilne vyhovannya*. [in Ukrainian].